

Тодор Куљик

Ревидирана историја и нов идентитет во Источна Европа

Todor Kuljić

Revised History and New Identity in East Europe

Формите на ревизионизмот

Историографското знаење се стреми да ги реконструира настаните, да го разјасни нивниот постанок, и да ги протолкува нивните заемни врски и функции во потесна или поширока временска рамка. За овие цели, треба да се утврдат разликите меѓу: 1) избраните факти; 2) начинот на кој настаните се поврзани и се објаснуваат еден со друг, и; 3) различните толкувања на еден настан од потесното или поширокото опкружување. Секоја историографска анализа за појдовна точка зема различен аспект од социјалниот детерминизам кој станува видлив единствено во интерпретацијата, т.е. во обидот да им се даде смисла на серија поврзани настани. Секој чекор во горе споменатата историографска работа е посубјективен од претходниот. Историската методологија е индуктивна и подразбира собирање докази, востанување на нивната природа и меѓусебна поврзаност и, конечно, обид за создавање на разбирлива и рационална претстава. Секоја етапа од работата на историчарот може да претрпи промена: неговиот избор на архивски материјали може да биде пристрасен, а неговата интерпретација, а до уште поголем степен и неговата синтеза – може да бидат под влијанието на неговата

The Forms of Revisionism

Historiographic knowledge aims to reconstruct events, clarify their genesis, and interpret their interconnect-edness and function within a narrower or broader time frame. In considering these goals, one should differentiate between: 1) the facts chosen; 2) the way in which the events are related to each other and explained, and; 3) the different interpretations of a narrower or broader setting of an event. Every historiographic analysis takes as its point of departure a different view of social determinism which only becomes apparent in the interpretation, that is, in the endeavour to impart sense to a sequence of related events. Each step in historiographic work mentioned above is more subjective than its predecessor. Historical methodology is inductive, involving the collection of evidence, determining its nature and inter-relatedness, and finally trying to piece together a comprehensible and rational picture. All stages of a historian's work are open to change: his choice of archival materials may be partial and his interpretation – and to an even greater degree – his synthesis may be influenced by his premise. Broadly speaking, the re-examination of a historical picture is motivated by the understandable effort to reconsider an interpretation of the past and to

претпоставка. Во општи црти, преиспитувањето на некоја историска претстава е мотивирано од разбирливиот напор повторно да се разгледа едно толкување на минатото, како и да се прочисти од легенди за подобро да се разбере сегашноста. Историографијата подразбира континуирано преиспитување на историските претстави за да се спречи кристализацијата на историјата во статичка легенда. Ова преиспитување се разликува од ревидирањето, бидејќи последното е мотивирано од чисти или скриени намери да се оправдаат тесни или широки политички цели. Поради тоа што луѓето кои се на власт се длабоко заинтересирани за начинот на кој се толкува минатото, во толкувањето секогаш се забележува еден пласт на соцоинтегративно знаење што се користи за да се оправда поредокот. Ете зошто е разбирлива потребата да се ревидира историјата по радикални промени во режимот и после укинување на традиционалната соцоинтегративна мисла. Сепак, ревизионистите не се ограничуваат на просто толкување на фактите; исто така, тие го искривуваат нивното значење или пак отворено му противречат. Ова е ревизионизам во потесната смисла на зборот.

Сериозноста и карактерот на ревизионизмот зависат од мерата и карактерот на промените во различните слоеви од историската свест. Во однос на историскиот ревизионизам, неопходно е да се разликуваат неговите различни димензии и општествени претставници, како и различните функции и повеќеслојните интереси што го сочинуваат. Треба да се прави разлика меѓу искривоколчување на фактите и пренасочување на вниманието, помеѓу негирање и пренесување или релативизирање на сенките на минатото, помеѓу умерен и радикален ревизионизам.

divest it of legend the better to comprehend the present. Historiography entails the continual re-examination of the historical picture to prevent its crystallization into a static legend. Such re-examination differs from revision in that the latter is motivated by clear or covert intentions to justify narrow or broad political objectives. Because the people in government are keenly interested in how the past is interpreted, one always discerns in the interpretation a layer of socio-integrative knowledge used to justify the order. This is why the need to revise history following a radical change of the nature of the regime and the abolition of the traditional socio-integrative thought is understandable. However, revisionists do not merely reinterpret the facts; they also twist their meaning or contradict them outright. This is revisionism in the narrow sense of the word.

The depth and character of revisionism varies according to the extent and character of change of the various layers of historical consciousness. With regard to historical revisionism, it is necessary to distinguish between its various dimensions and social bearers, and between the different functions and manifold interests that sustain it. One should be able to tell the difference between distortion of facts and shift of emphasis, between negating and passing over or relativizing the shadows of the past, between moderate and radical revisionism.

Историскиот ревизионизам привлекува најмногу внимание поради неговата поинаква перцепција на широко осудените историски протагонисти. Кон крајот на дваесеттиот век, ослабените критики на фашизмот наспроти обновениот национализам се релативно сигурен индикатор за ревизионизмот.

Ни јазикот не е имун на ревизионизмот. Употребата на политички јазик во совладувањето на сопственото минато е битен сегмент од општото пре-пишување на историјата. Под влијание на политиката, новинарството и науката отворено ги отфрлаат термините поддржувани од поранешниот режим: на пример, терминот „капитализам“ се заменува со „претприемачко општество“, „експлоатација“ со „непочитување на човековите права“, „работничка класа“ со „државотворен народ или нација“, итн. Оддалечувањето од културата на концептуалниот непријател преку избегнување и осудување на неговиот јазик е широко познат лингвистичко-социолошки феномен. Истото важи и за науката. Денес науката и новинарството во таканаречените земји во транзиција не само што ги избегнуваат термините на комунистичката пропаганда, туку и општо прифатените термини од доменот на марксизмот кои инаку не се оспоруваат (капитализам, експлоатација, класна борба, итн).

Една од одликите на денешниот лингвистички ревизионизам е исчезнувањето на зборот „другар“; зборот не беше користен само од комунистите, туку беше вообичаена форма на обраќање во германската социјална демократија по падот на фашизмот. „Другар“ беше израз на класната самосвест на еднаквите. За време на 1950-ите години социјалната демократија почна да ги употребува зборовите „дама“ и „господин“ за да се еманципира од оваа самосвест, па „дру-

Historical revisionism attracts the most attention on account of its different perception of massively condemned historical protagonists. At the end of the twentieth century, the weakening of criticism of Fascism in the face of revived nationalism is a relatively reliable indicator of revisionism.

Nor is language immune to revisionism. The use of political language in mastering one's past is an important segment of the general rewriting of history. Under the influence of politics, public journalism and science are openly repudiating the terms favoured by the former regime: for instance, the term “capitalism” is giving way to “entrepreneurial society,” “exploitation” to “disregard for human rights,” “working class” to “state-building people or nation,” etc. Distancing oneself from the culture of one's conceptual enemy by avoiding and condemning his language is a widespread linguistic-sociological phenomenon. The same is true with science. Today science and public journalism in the so-called transition countries are not only abandoning communist propaganda terms but also commonly accepted legitimate terms from the domain of Marxist thought which are otherwise not in dispute (capitalism, exploitation, class struggle, etc).

One of the characteristics of current linguistic revisionism is the disappearance of the word “comrade”; the word was not exclusively used by communists, having been a customary form of address in German social democracy following the demise of Fascism. “Comrade” was an expression of the class self-consciousness of equals. During the 1950s social democracy began using the words “lady” and “gentleman” in order to emancipate itself from this self-consciousness and “comrade” as a reminder of the

гар“, како нешто што потсетува на старите времиња, исчезна. Слична судбина имаше и зборот од просветителството „граѓанин“, воведен од страна на Француската револуција со цел да ја прочисти државата од феудалните и дворските конвенции; сепак, оваа форма на егалитарно обраќање имаше краток век (беше привремено рехабилитирана од страна на болшевиците) и кон крајот на дваесеттиот век, дворскиот „господин“ или „џентлмен“ во лингвистичко-политичка смисла триумфира над „граѓанин“ и „другар“. Лингвистичкиот ревизионизам не е само симбол, туку е и активен сегмент во новото пишување на минатото.

Ревизионизмот во постсоцијалистички режими

Современиот академски и државен ревизионизам во речиси сите европски држави се стреми, пред сè, да го модифицира односот кон неславното фашистичко минато. Бидејќи антифашизмот е основата на многу идеологии кои се стремат да ја докажат прогресивната и хуманистичка ориентација на денешниот режим, ревизионистите се обидуваат да го преиспитаат легитимитетот на режимот со преиспитување на неговата содржина. Антикомунистичката реторика се употребува за да се ослободат домашните предавници и фашисти од гревовите во минатото со цел да се проектираат како патриотски и антитоталитаристички сили. По студената војна, антифашистичкото едногласие беше заменето со речиси универзално антитоталитарно согласие. Ако европскиот еднопартиски социјализам е минато време, антикомунизмот е жив и здрав. Берлинскиот историчар Волфганг Виперман зборува за „некрофилски антикомунизам“, мислејќи на речиси инструментализираната опсесија со комунистичкото минато. Новите режими

old days disappeared. A similar fate befell the enlightenment word “citizen,” introduced by the French revolution with a view to purging the country of its feudal and court etiquette; however, this form of egalitarian address soon fell out of use (it was temporarily revived by the Bolsheviks) and the feudal and court mister or “gentleman” triumphed in a linguistic-political sense over “citizen” and “comrade” at the end of the twentieth century. Linguistic revisionism is not only a symbol but also an active segment of rewriting the past.

Revisionism in Post-Socialist Regimes

Contemporary academic and state revisionism in nearly all European countries strives above all to modify the attitude to the inglorious fascist past. Because anti-Fascism is the mainstay of many ideologies intent on proving the progressive and humanistic orientation of the present regime, revisionists are trying to challenge the legitimacy of the regime by calling this content into question. Anti-communist rhetoric is used to absolve domestic quislings and fascists from past sins so that they could be projected as patriotic and anti-totalitarian forces. Since the end of the Cold War anti-fascist consonance has been replaced by almost universal anti-totalitarian unison. If European one-party Socialism is a thing of the past, anti-communism is very much alive and kicking. The German historian Wolfgang Vipermann speaks of a “necrophilic anti-Communism,” referring to a basically instrumentalized obsession with the communist past. The new regimes make a point of demonizing Socialism in order to manifest their complete break with the past, while radical revisionists-converts do the same to redeem their

го демонизираат социјализмот за да докажат дека раскрстиле со минатото, додека радикалните конвертирани ревизионисти го прават истото за да се откупат од својата поранешна наклонетост кон левицата. Доволно е да се погледнат неколку европски земји за да се почувствува оваа атмосфера.

Пропаста во домино стил на социјалистичкиот блок во Европа започна со партиското раководство на СССР, откако се трансформира од антиреформска сила до генератор на промени (перестројката, падот на Берлинскиот ѕид, решението за неинволвирање во Романија, итн.). Во 1980-ите и 1990-ите, внатрешните носачи на промени во Европа се состоеја од опозициски групи, граѓански иницијативи, реформирани сегменти од комунистички партии и спонтани народни движења. Во оваа смисла, националистичката десница играше огромна улога; таа сè уште не смета дека национализмот и демократијата се некомпатибилни и го смета социјализмот за антинационален болшевистички заговор. Паѓањето од власт на комунистичките партии поттикна промена – иако само некомплетна – на односите кон минатото. Во Русија, на пример, реинтерпретацијата на минатото е исфрлена од програмата пред да биде завршена.¹ Критичкото преиспитување на советската историја го достигна врвот за време на перестројката; главно беше извршено од политички новинари, поради тоа што архивите беа и сè уште се недостапни за јавноста. Сталинистичкиот режим беше критикуван и порано, но за време на перестројката вниманието беше префрлено на Ленин, па дури и на самиот Горбачов. По укинувањето на Комунистичката партија на СССР, ревизионистичката работа го поттикна брзото обновување на различни теориски пристапи во сферата на општествените науки, кои минуваа низ период на стагнација.

former leftism. A glance at several European countries is enough to conjure up this climate.

The domino-style collapse of the socialist bloc in Europe was set into motion by the party leadership of the USSR following its transformation from an anti-reform force to a generator of change (perestroika, the fall of the Berlin Wall, the decision not to intervene in Romania, etc.). In the 1980s and 1990s, the internal bearers of change in Europe included opposition groups, civic initiatives, reformed segments of communist parties and spontaneous popular movements. The nationalistic Right played a major part in this regard; it still does not think that nationalism and democracy are incompatible and looks upon Socialism as an anti-national Bolshevik conspiracy. The fall from power of communist parties gave rise to a change – however incomplete – of attitudes to the past. In Russia, for instance, the reinterpretation of the past has been stricken off the agenda without having been brought to an end.¹ Critical re-examination of Soviet history reached a peak during perestroika; it was done mostly by political journalists because the archives were and still are inaccessible. The Stalin regime had been criticized before, but during perestroika the focus also shifted on Lenin and on Gorbachev himself. Following the ban on the Communist Party of the USSR revisionist work encouraged the rapid revival of various theoretical approaches in the sphere of social sciences which had undergone a period of stagnation.

Ревизионизмот во Романија се врти околу барањето да се рехабилитира Јон Антонеску. Вжештената „дебата за Антонеску“ во оваа земја се одвива веќе десет години, и се состои од невообичаена комбинација на релативизација, оправдување на фашизмот, ревизионистичка аргументација и антисемитски инциденти.² Ревизионистите тврдат дека Антонеску бил голем романски патриот кој застанал на страната на Хитлер поради потребата да се врати Бесарабија и кој ја водел битката против атеистичкиот болшевизам. Тие тврдат дека треба да се ревидира судењето на поранешниот маршал, кој беше на власт од септември 1940 до август 1944 како сојузник на Хитлер и беше застрелан во 1946. Антонеску е славен како „спасител на нацијата“ од комунизмот и од унгарскиот ревизионизам. Додека радикалните романски ревизионисти го споредуваат со Антонеску и Хитлер, па обајцата ги величат како „автентични патриоти“, поголемиот дел од историчарите, политичарите и публицистите ги осудуваат нацистичките злосторства, иако го оправдуваат Антонеску и го оградуваат од фашизмот.³

Актуелните јавни дебати околу Роман Дмовски во Полска, Јозеф Тисо во Словачка, Јон Антонеску во Романија, хортиевиот масакр на Евреите во Унгарија во 1944, хрватскиот концентрационен логор Јасеновац (книгата на претседателот Фрањо Туѓман и неговото писмено извинување од 20 февруари 1994 година⁴) покажуваат желба да се отфрли сопствената одговорност и да се докаже невиноста на домашните профашистички сојузници на Хитлер. Под изговор дека се соочуваат со сопственото минато, новите постсоцијалистички режими ја оправдуваат националистичката политика на реконструирање на беспрекорно чиста национална традиција.

Revisionism in Romania pivots on a demand to rehabilitate Ion Antonescu. A heated “Antonescu debate” has been going on in Romania for ten years already, involving a peculiar combination of relativization, justification of Fascism, revisionist argumentation and anti-Semitic incidents.² The revisionists assert that Antonescu was a great Romanian patriot who took Hitler’s side out of necessity in order to recover Bessarabia and who spearheaded the fight against atheistic Bolshevism. They insist that the trial of the former marshal, who ruled between September 1940 and August 1944 as Hitler’s ally and was shot in 1946, should be revised. Antonescu is hailed as “saviour of the nation” against Communism and Hungarian revisionism. Whereas radical Romanian revisionists liken Antonescu to Hitler and hail both as “authentic patriots,” the majority of historians, politicians and publicists condemn the Nazi crimes though they justify Antonescu and disassociate him from Fascism.³

The ongoing public debates about Roman Dmowski in Poland, Jozef Tiso in Slovakia, Ion Antonescu in Romania, Horthy’s massacre of Jews in Hungary in 1944, the Croatian Jasenovac concentration camp (v. President Franjo Tuđman’s book and his written apology of 20 February 1994)⁴ betray a desire to repudiate one’s own culpability and prove the innocence of the domestic pro-fascist Hitler allies. Under the pretext of mastering one’s own past the new post-socialist regimes justify their nationalistic policies of reconstructing a blemish-free national tradition.

Во Унгарија ревизионизмот беше поттикнат од горенаведените причини, но за разлика од Романија, не успеа да привлече поширок јавен интерес и да стимулира радикално порекнување на комунистичкото минато. Во Унгарија промената на системот не доби карактеристики на масовен бунт како во Германската Демократска Република или во Романија, ниту пак на *palace coup* како во Чехословачка; во основа, таа поскоро беше резултат на компромис меѓу комунистичката и неокомунистичката интелигенција.⁵ Унгарците немаа голем интерес за разоткривање на комунистичкото минато на нивните нови политичари (за разлика од источните Германци), ниту пак постоеше реваншизам околу настаните во 1956. Ова го покажува резултатот од едно емпириско истражување за односите кон социјализмот, односно, за колективната меморија, спроведено од виенскиот социолог Рајншпрехт (Reinprecht)⁶ врз примерок од 120 испитаници од различна возраст во Прага и Будимпешта на почетокот на 1993 година. Тргувајќи од пишувањата на полскиот историчар Мартин Крол (Martin Krol), Рајншпрехт разграничил три типа односи кон комунистичкото минато: еволутивен, реставрациски и заборавачки. Чешката „кадифена револуција“ му припаѓа на реставрацискиот (реконструкција на капитализмот), а унгарската на еволутивниот тип. Додека во Чешката Република поранешните комунисти се изложени на поголем притисок, па дури и лидерите на Прашката пролет се дискредитирани (со официјална изолација), во Унгарија старите партиски лидери добиваат многу политички третман. Можно е слична разлика во односот да постои меѓу Белград и Загреб (каде елитата на ХДЗ не беше регрутирана од редовите на комунисти). Јасно е дека степенот до кој минатото е реинтерпретирано зависи од такви услови. Сепак, остатоците од старата социјалистичка ера остануваат активни

In Hungary revisionism was inspired from above but, unlike in Romania, it failed to attract wide public interest and to stimulate radical repudiation of the communist past. In Hungary the change of system did not assume the characteristics of a massive rebellion like in the GDR and Romania, or of a “palace coup” like in Czechoslovakia; it was rather the result of a compromise between the communist and neo-communist intelligentsia.⁵ The Hungarians were not highly interested in uncovering the communist past of its new politicians (like the East Germans were), nor was there any revanchism over the events of 1956. This is demonstrated by the result of an empirical study of attitudes to Socialism, that is of collective memory, carried out by the Vienna sociologist Reinprecht⁶ on a sample of 120 people of various ages in Prague and Budapest early in 1993. Drawing on the writings of the Polish historian Martin Krol, Reinprecht distinguished between three types of attitudes to the communist past: evolutive, restorative and forgetful. The Czech “velvet revolution” belongs to the restorative (the reconstruction of capitalism) and the Hungarian to the evolutive type. Whereas in the Czech Republic former communists are exposed to greater pressure and even the leaders of the Prague spring are discredited (by official ostracism), in Hungary the old party cadres are treated much more liberally. It may be that a similar difference of treatment exists between Belgrade and Zagreb (where the HDZ elite were not recruited from the ranks of communists). It goes without saying that the degree to which the past is reinterpreted depends on such circumstances. However, remnants from the old socialist era remain active notwithstanding the change; Adorno claimed in the late 1940s that the vestiges of Fascism persisted after the fall of Fascism. That the “goulash socialism” was not as widely hated in Hungary as it was in Czechoslovakia was borne out by the empirical study cited above. Younger Hungarians regard the change of system as a continuity

без оглед на промените; во доцните 1940-ти години Адорно (Adorno) тврдеше дека трагите од фашизмот останале и после падот на фашизмот. Гореспоменатата емпириска студија покажа дека „гулаш социјализмот“ не бил толку омразен во Унгарија како што бил во Чешкословачка. Помладите Унгарци ја сметаат промената на системот како продолжение на тековниот процес на транзиција, а не како радикално прекинување со минатото: однос кој може да му се припише на нивното незадоволство и на кризата што произлезе од воведувањето на многупартискиот систем. Во Чешката Република сликата е повеќе црно-бела. Социјалистичкиот режим беше поостро осудуван во Прага, додека во Будимпешта дури и помладите генерации го задржаа поволниот впечаток за поранешниот лидер Јанош Кадар. Судејќи според печатот, изгледа дека населението во Белград е по-благодонклонето кон социјализмот, кон поранешна Југославија и кон Тито, отколку населението во Загреб, и покрај тоа што еден плошад во Загреб беше официјално преименуван по Тито, додека во Белград нема плошад во негова чест. Ова може да се објасни и со тоа што, слично како и во Прага, елитата (која го оформуваше јавното мислење преку државна пропаганда) беше прочистена во поголем степен отколку, на пример, во Унгарија и во поранешна Југославија.

Рајншпрехт дојде до заклучок дека во Република Чешка е во подем „екстериторијализацијата на минатото“. Европа е синоним за човечност, додека тоталитарните фашизам и комунизам дојдоа однадвор.⁷ Во оваа смисла и хрватското јавно мислење повеќе наликува на чешкото отколку на југословенското. Меѓу другото, симултаниот процес во Хрватска во врска со комплексот за припаѓање на Запад и на отпор кон балканската интеграција и кон идејата за припаѓање на јужните Словени ги подгреа старите предрасуди

with the ongoing process of transition and not as a radical break with the past, an attitude attributable to their discontent and to the crisis brought on by the introduction of the multi-party system. In the Czech Republic the picture was more black-and-white. The socialist regime was condemned with some harshness in Prague whereas in Budapest even the younger generations retained a favourable impression about the former leader Janos Kadar. Judging by the press, it appears that the population of Belgrade has a more favourable attitude to Socialism, to the former Yugoslavia, and to Tito than that of Zagreb in spite of the fact that a square in Zagreb was officially renamed after Tito while Belgrade has no square to honour him. Another explanation is that, in common with Prague, the elite (who had been moulding public opinion through state propaganda) had been purged more extensively than for instance in Hungary and the FRY.

Reinprecht concluded that at work in the Czech Republic was an “exterritorialization of the past”, Europe is synonymous with civility whereas totalitarian Fascism and Communism came from without.⁷ In this respect too, Croatian public opinion is closer to Czech than to Yugoslav. Furthermore, the simultaneous operation in Croatia of the complex of belonging to the West and the resistance to Balkan integration and to the idea of Southern Slavdom reactivated the old prejudices of there being crucial differences between the Byzantine and Ro-

за постоењето на битни разлики меѓу византиските и римокатоличките цивилизации - став постојано искажуван од хрватскиот претседател Фрањо Туѓман. Во Бугарија на почетокот се разви жешка дебата околу одговорноста на комунистите, но за разлика од Романија, за кратко време беше задушена.⁸

Сепак, јавната расправа околу одговорноста на структурите за државна безбедност беше ставена во втор план поради акутната економска криза која го застави критичкиот интерес на населението за неговото комунистичко минато. Токму Чешкословачка и Федерална Република Германија воведоа најстроги законски мерки против припадниците на поранешните комунистички полициски сили, со тоа што првата земја во 1991 година реши на поранешните службеници од државната безбедност да им забрани пристап до државната администрација, а втората кривично ги гонеше членовите од државната безбедност на ГДР (Штази). Еден сличен потег доживеа неуспех, на пример, во Русија. Судбината на највисоките лидери во Романија, Бугарија и Унгарија го отсликува интензитетот со кој овие три држави се справуваа со минатото: Николае Чаушеску беше погубен, а Тодор Живков даден на суд, но Јанош Кадар (кој почина во 1989) не беше оцрнуван. Поради силната економска криза и паѓањето на животниот стандард во скоро сите постсоцијалистички режими, луѓето генерално не беа наклонети кон оцрнување на нивното комунистичко минато, бидејќи во сеќавањето тоа опстојуваше како период на релативна стабилност. Најверојатно поради ова, некои верзии од официјалниот ревизионизам не успеаја да ја придобијат масовната поддршка на народот на која се надеваа неговите застапници.

man Catholic civilizations, a point continually made by the late Croatian president Franjo Tuđman. In Bulgaria there was at first a stormy debate about the responsibility of the communists but unlike in Romania it was soon suppressed.⁸

However, the public debate on the responsibility of the State Security service was relegated to the background by acute economic crisis, blunting the population's critical interest in their communist past. It was Czechoslovakia and the FRG that placed the strictest legal curbs on members of the former communist police forces, the first deciding in 1991 to deny access to former state security officials to the civil service and the second criminally prosecuting members of the GDR security service (Stasi). A motion to similar effect, for instance, failed to be carried in Russia. The fates of top leaders in Romania, Bulgaria and Hungary reflect the intensity with which these countries dealt with their past: Nicolae Ceausescu was executed and Todor Zhivkov tried, but Janos Kadar (who died in 1989) was not demonized. Owing to severe economic crisis and decline in living standards under nearly all post-socialist regimes the people at large were not overly inclined to demonize their communist past because it remained in their memory as a period of relative stability. This was probably why some versions of official revisionism failed to win the massive popular support on which its proponents had counted.

Сепак, таканаречениот „ден за ден“ ревизионизам сè уште опстојува во сите источноевропски земји, каде многу индивидуалци одново ги пишува своите биографии во согласност со општествениот идентитет што сакаат да го проектираат, прикажувајќи се повеќе или помалку искрено како одметници и жртви на поранешниот режим. Може да се направи паралела со Европа во 1945 год., кога неколкумина фашистички соучесници се обвинуваа себеси за пасивност и опортунизам. Според Рајншпрехт, испитаниците во Прага биле далеку покритични во однос на своето националистичко минато и личното учество во комунистичкиот режим, отолку оние во Унгарија. Чесите понестрпливо сакаат да го забораваат своето минато отколку Унгарците. Фактот што младите Унгарци не се ниту премногу сомничави, ниту премногу се срамат од своето минато, може да ѝ се припише на посланата посткомунистичка криза во нивната држава во однос на онаа во Република Чешка. Додека во Прага „кадифената револуција“ од 1989 год. се смета за раскин со минатото и нов почеток (екстериторијализација на минатото), во Будимпешта искуството на либералниот социјализам не се разви во отворено или радикално осудување на историјата, или пак во болно соочување со сопственото минато, туку резултираше со историзација на сегашноста.⁹ Најпопуларните историски фигури во Прага се Томас Масарик, Јан Коменски, Карло IV и Јан Хус, а во Будимпешта грофот Ишван Сечен, Крал Матијас и Лајош Кошут; исто така, меѓу познатите личности од блиското минато се вбројуваат Александар Дубчек, Имре Наѓ и Јанош Кадар. Според некои испитаници, периодот за време на Кадар во 1970-ите бил златно доба. И покрај тоа, повеќемина испитаници сакаа да видат ревидирана проценка на улогата на Хорти, но не поради тоа што го сметаат за позитивна личност, туку затоа што

However, so-called day-to-day revisionism is still evident in all eastern European countries, with many individuals rewriting their biographies to accord with the social identity they want to project, portraying themselves more or less sincerely as dissidents and victims of the former regime. One can draw a parallel with Europe in 1945, when few of the fascist accessories blamed themselves with passivity and opportunism. According to Reinprecht, the respondents in Prague were far more critical of their national past and of their personal participation in the communist regime than those in Hungary. The Czechs are more anxious to forget their past than the Hungarians are. The fact that young Hungarians are neither excessively suspicious nor ashamed of their past can be attributed to the stronger post-communist crisis in their country than in the Czech Republic. Whereas in Prague the “velvet revolution” of 1989 is regarded as a break with the past and a new beginning (an exterritorialization of the past), in Budapest the experience of a liberal Socialism has resulted not so much in open or radical repudiation of history or in painful confrontation with one’s own past as in a historization of the present.⁹ In Prague the most popular historical figures are Tomas Masaryk, Jan Komensky, Charles IV and Jan Hus, and in Budapest Count Istvan Szechenyi, King Matthias and Lajos Kossuth; also, among the most popular personalities from the recent past are Alexander Dubcek, Imre Nagy and Janos Kadar. According to some respondents, the period under Kadar during the 1970s was a golden era. Nonetheless, most of them wanted to see a revised assessment of Horthy’s role not because they consider him a positive personality but because they distrusted communist propaganda.¹⁰ According to Vladimir Ilić’s recent survey of Serbian youth, the most popular historical figures were the Kosovo myth heroes and individually Josip Broz Tito, followed by Nikola Tesla, Mihajlo Pupin, Vuk Karadžić, Karađorđe, etc.¹¹ In common with Rein-

немаат доверба во комунистичката пропаганда.¹⁰ Според новата анкета на Владимир Илиќ спроведена врз српската младина, најпопуларни историски ликови се косовските митски херои, а поединечно Јосип Броз Тито, па Никола Тесла, Михајло Пупин, Вук Караџиќ, Караѓорѓе, итн.¹¹ Како и Рајншпрехт, Илиќ популарноста на Тито му ја припиша на сеќавањето на општествената благосостојба за време на неговото владеење, а не на симпатии кон марксистичкиот интернационализам. Денешните унгарски ревизионисти се стремат да го оградат Хорти од каков било нацизам или антисемитизам и да конструираат национален антикомунистички мит за настаните во 1956 (најверојатно повторно мислејќи на потребите на надворешната политика на Унгарија). Сличен е и односот на романските ревизионисти кон Антонеску, на српските кон Милан Недиќ и на хрватските кон Анте Павелиќ. Во Прага, комунистичкото преземање на власта во 1948 год. се гледа како државен удар извршен без поддршка на народот и со трик на Сталин, а премногу значење не ѝ се придава ниту на Прашката пролет. Кај различните нации лесно се увидува повторливоста во селективното заборавање; но, исто така постојат интересни разлики што произлегуваат од нивните различни традиции и локални стереотипи, како и од идеолошката посветеност на владејачките елити. Селективното заборавање е засилено со општествена амнезија (спонтаното потиснување на минатото од страна на населението поради моменталните проблеми).

Процесите на ревизионизмот кон крајот на дваесеттиот век се под влијание на комплексна и разновиден интеракција меѓу националните и идеолошките сили ширум светот, како и на различните локални интереси на владејачките сили во некои земји. Предводени од спротивни идеологии, научниците

precht, Ilić attributed Tito's popularity to the memories of the welfare enjoyed under his rule and not to a liking for Marxist internationalism. Hungarian revisionists of today strive to divest Horthy of any Nazism and anti-Semitism and to construct an anti-communist national myth of the 1956 events (again probably with an eye to the foreign-policy needs of the country). The attitude of Romanian revisionists to Antonescu, of Serb to Milan Nedić and of Croat to Ante Pavelić is similar to this. In Prague, the communist takeover of 1948 is looked upon as a coup brought off without popular support and a ploy of Stalin's, and too much importance is not attached even to the Prague Spring. It is not difficult to detect regularities in selective forgetfulness from one nation to another; but there are also interesting differences resulting from their different traditions and local stereotypes as well as from the ideological commitments of the ruling elites. Selective forgetfulness is augmented by social amnesia (the spontaneous repression of the past in a population caused by current problems).

Revisionist work at the end of the twentieth century is under the influence of a complex and changed interplay of national and ideological forces across the world and of the diverse local interests of governing forces in some countries. Global changes have not always been interpreted in the same way by scientists belonging to diffe-

– припадници на различни политички фракции, не секогаш ги интерпретирале глобалните промени на ист начин. Во поглед на секој ревизионизам, покрај интернонаучни причини, мора да се имаат предвид интересите и мотивите на влијателните структури кои го симулираат, забрзуваат или успоруваат прегледот на сопствените сенки од минатото. Без да се сфати глобалната состојба на ревизионизмот, лесно е да се прецени оригиналноста и автономијата на овој процес во сопственото општество.

Главните причини за ревизионизмот во Југославија

Граѓанската војна во поранешните југословенски републики прилично јасно ги издвои ефектите од различните верзии на историскиот ревизионизам. Шовинистичката реконструкција на минатото почнува да се смета за нормална појава, а манипулацијата со теориите на тоталитаризмот е доведена до екстремни граници бидејќи социјализмот беше оцрнуван и како фатална историска интернационална грешка на балканските народи. Не премногу силната југословенска историска свест наметната од горе, како заедничката основа на индивидуалниот и колективниот идентитет на жителите на најголемата балканска држава, испари кога земјата се распадна. Србите и Хрватите ја ревидираа историјата врз една основна идеја што ја претставуваше нивната нација како жртва. Во контекст на српско-хрватскиот спор во однос на Втората светска војна, наспроти српското сеќавање на Јасеновац (фашистички камп каде беа убиени Срби во периодот 1941-1945 год.), хрватската меморија го постави Блајбург (местото каде многу квислинзи беа убиени од страна на антифашистичката војска во 1945 год.), како симбол на комунистички-

rent wings, let alone by opposing ideologues. In dealing with each revisionism one must bear in mind, in addition to internal-scientific reasons, the interests and motives of influential structures which stimulate, accelerate or slow down the study of one's own shadows of the past. Without having a grasp of the global state of revisionism one can all too easily overestimate the originality and autonomy of the process in his own environment.

The Main Causes of Revisionism in Yugoslavia

Civil war in the newly independent states of the former SFRY has highlighted with considerable clarity the effects of various versions of historical revisionism. Chauvinistic reconstruction of the past has come to be accepted as normal while manipulation within theories of totalitarianism has been taken to extremes because Socialism has additionally been demonized as a fatal historical internationalist fallacy of the Balkan peoples. The none too strong Yugoslav historical consciousness imposed from above as a common basis of the individual and collective identity of the inhabitants of the largest Balkan country evaporated as the country came apart. Serbian and Croats revised history is based on a portrait of own nation as a victim. Within the context of Serbo-Croatian confrontation concerning the Second World War, against the Jasenovac (fascist camp where Serbs were killed 1941–1945) topic in Serbian memory, the Bleiburg (the place where many quislings were killed by the anti-fascist army 1945) became the main place in Croat memory, symbolizing communist atrocities. In the obsession with war centred historical memory¹² remembering the victims of own nation was a matter of new policy of memory. As

те злодела. Опседнати со сеќавањата од военото историско минато,¹² паметењето на жртвите од редовите на сопствениот народ стана прашање на новата политика на сеќавање. За разлика од критичкиот патриотизам, во слепиот патриотизам секој обид за соочување со мрачните делови од минатото се смета за предавство или мазохизам, или пак, едноставно, за беспотребен и понижувачки потсетник во време кога нацијата мора да дејствува заеднички.

За помалку од половина век Југославија мина низ два обида да го реконструира своето минато: еден авторитарно интернационалистички во 1945 год., и сè уште актуелниот реставрациски плуралистички националистички обид, кој започна во раните 1990-ти години. Замрзнатата комунистичка југословенска меморија за војната се градеше врз официјалната идеологија на „братство и единство“ со цел да се избегне националистичка експлозија на историската меморија. На крајот од дваесеттиот век, комунистичката деетнизација на воената меморија се распадна и ѝ даде простор на националната и конфесионалната, индивидуалната и групната претстава за себе. Последната граѓанска војна ги замати прашањата и ги соголи драматичните концептуални разлики и меѓу самите научници. Исто така, таа ги зајакна и ги упрости страстите, проектирајќи ја комплексната стварност во три екстремни концепти: братство и единство наспроти Југославија како илузија и како зандана на народите; страствениот титоизам наспроти агресивниот антититоизам; самоупраувањето како вистинска демократија наспроти социјалистичкиот тоталитаризам. Како што рече Фире (Fuert), се случи „пресврт на канонските приоритети“. Како што често се случува, колку поголема надеж, толку подлабоко разочарување, толку поболно освестување, толку поекстреман ревизиони-

distinct from critical patriotism, blind patriotism looks on any attempt to face the dark periods of one's past as treason or masochism, or at least as an unnecessary and embarrassing reminder at a time when the nation must rally together.

In less than half a century Yugoslavia has witnessed two attempts to reconstruct its past: an authoritarian internationalist one in 1945 and the ongoing restorative pluralist nationalistic one which began in the early 1990s. The frozen communist Yugoslav memory on war was built in the official ideology of “brotherhood and unity” to avoid the nationalistic explosion of historical memory. At the end of the twentieth century the communist de-ethnicization of war memory fell apart to give way to a national and confessional, individual and group self-image. The last civil war has clouded the issues and laid bare the dramatic conceptual differences also between the scientists. It has also at once intensified and simplified the passions, projecting the complex reality as two extreme concepts: brotherhood and unity vs. Yugoslavia as an illusion and a dungeon of peoples; fervent Titoism vs. vehement anti-Titoism; self-management as a true democracy vs. socialist totalitarianism. As F. Furet put it, there occurred a “reversal of canonical priorities”. As is often the case, the greater the hope, the deeper the disappointment, the more painful the awakening, the more extreme the revisionism. Nationalism has assumed the form of a new obdurate and militant belief largely impervious to the facts. Psychologically speaking, exclusivity and aggression are often the signs of insecurity. In all parts of the country intellectuals fell with unbelievable gullibility for the thesis that at that particular historical

зам. Национализмот се претвори во ново непопустливо и милитантно убедување, во принцип отпорно на фактите. Во психолошка смисла на зборот, посебноста и агесијата најчесто се знаци на несигурност. Во сите делови на земјата, со неверојатна наивност, интелектуалците се залепија за тезата дека на таа конкретна историска крстосница се решаваше опстанокот на нивните нации. Употребата на сила се оправдуваше со краткиот, нејасен период на интеррегnum, кој беше историска шанса за создавање на заштитнички државен ентитет. Меѓу интелектуалците почна да се шири недостоинствената идеја дека е подобро да се предадат сопствените убедувања отколку сопствената држава. Новосоздадените држави почнаа преку ноќ да си го реконструираат минатото за да постават историографски темели на својата независност. Селективната меморија и организираното заборавување се користеа како концептуално оружје за започнување на граѓанска војна и национална нетолеранција. И во годините што следат еден ист настан некои ќе го сметаат за злочин, а други за патриотско-херојски подвиг, со тоа спротиставувајќи се на опсервациите на Сантајана дека оние кои не го паметат минатото се осудени постојано да го преживуваат. Но, можеби работите се сосема спротивни на Балканот. Во Југославија, секавањата „премногу јасно се обновуваат“ а историографскиот ревизионизам добива задача да ја дефинира новата национална свест. Ваквиот ревизионизам има два аспекта: 1) критички: создавање на потребно зрел однос и отфрлување на старото знаење по пат на негирање на старата социјалистичка социointегративна содржина, откривање на нови докази, и повторна евалуација на долго запоставуваната литература на победените, и; 2) идеолошки-социointегративен: реинтепретирање на старите настани под отворената или прикриена наредба концептуално да се хомогенизира нацијата.

crossroads the very survival of their respective nations was at stake. The use of force was justified by the brief obscure interregnum seen as a historic opportunity to create a protective state entity. There began to spread among the intellectuals the ignoble notion that it is better to betray one's beliefs than one's nation. The newly-established states began to reconstruct the past almost overnight in order to lay historiographic foundations for their independence. Selective memory and organized forgetfulness were used as a conceptual weapon to trigger off civil war and national intolerance. For a long time to come the same event would be regarded by some as a crime and by others as a feat of patriotic heroism, apparently contradicting Santayana's observation that those who do not remember the past are condemned to relive it continually. But perhaps things are just the contrary in the Balkans. In Yugoslavia memories have been "revived too vividly" and historiographic revisionism given the task of defining the new national consciousness. This revisionism has two aspects: 1) critical: developing a necessarily mature attitude and casting off old knowledge by discarding the old socialist sociointegrative content, discovering new evidence, and re-evaluating the long-neglected literature of the defeated, and; 2) ideologically-sociointegrative: reinterpreting past events under the open or covert dictate of the imperative to homogenize the nation conceptually. Ideological historical revisionism began gradually to take shape before the disintegration of the former Yugoslavia, that is, under the wing of the communist socio-integrative thought of the time.

Идеолошкиот историски ревизионизам започна полека да се оформува пред распадот на поранешна Југославија, т.е. под закрила на комунистичката социointегративната мисла на тоа време.

По распадот на мултиетничка Југославија, историскиот ревизионизам отворено се изразуваше, без заштитната реторика на самоуправањето. Монополската комунистичка интернационалистичка приказна, ориентирана единствено кон моралната супериорност на партијата на Тито, беше заменета со новиот историски автостереотип – националистички и шовинистички приказни како извор на политичката легитимност на новите балкански држави. Најрадикалната ревизија на меморијата од Втората светска војна се гледа во хрватските постсоцијалистички учебници (дури и дорехабилитација на фашистичкото усташко минато), додека режимот на Милошевиќ својата легитимност ја градеше не само на национализмот туку и на наследството од партизанската традиција и социјализмот.¹³ По падот на Милошевиќ во Србија очевиден е нов антифашистички правец.¹⁴ Иако легализирана, реконструкцијата на минатото се одвиваше на манипулативен начин, под маската на одбивање на тоталитарниот социјализам, кој, пред сè, го задушуваше националното освестување. Силната антикомунистичка и антитоталитарна реторика се користи како превез кој го заткрива мрачниот период во историјата на еден народ во обидот да го нормализира и да го оправда тој народ главно во очите на западните сили.

На Балканот, сведувањето на последната верзија на историјата на организирана селективна историска меморија е резултат на комплексното заемно дејствување на неколку различни перспективи и поларизации: западно – источно христијанство,

After the break-up of the multiethnic Yugoslavia, historical revisionism has manifested itself openly, that is, without the protective self-management rhetoric. The monopol communist internationalistic narrative, which was structured exclusively around the moral superiority of Tito's party, was replaced by the new historical auto-stereotype – nationalistic and chauvinist narratives as a source of political legitimacy of new Balkan states. The most radical revision of the Second World War memory can be found in post-socialistic Croatian textbooks (even the rehabilitation of fascist Ustaša past), where the Milošević regime based its legitimacy not just on nationalism but also on the legacy of partisan tradition and socialism.¹³ After the collapse of the Milošević reign in Serbia there is also visible a new anti-fascist course.¹⁴ Although legalized, the reconstruction of the past proceeds in a manipulatory manner under the guise of repudiating a totalitarian Socialism that stifled above all national awakening. The strong anti-communist and anti-totalitarian rhetoric are used as a smokescreen to cloud the dark periods of one's own history in an attempt to normalize it and justify it mainly in the eyes of the Western powers.

In the Balkans, the latest revision of history boiling down to an organized selective historical memory is the result of a complex interplay of several different perspectives and polarizations: Western – Eastern Christianity, Left – Right, executioners – victims. It would be fallacious

левица – десница, целат - жртва. Би било погрешно главниот извор на тензија и конфликт во југословенските граѓански војни да им се припише на напорите за деболшевизација и реболшевизација. Препознатливата антикомунистичка реторика на авторитарен национализам претставува дополнителна концептуална рационализација на нејзиниот отпор кон интернационализмот и југословенството, а многу помалку е критика на државните интервенционисти или на егалитарната компонента во социјализмот. Ова е поддржано со фактот дека, според показателите од 1997, Полска беше единствената европска социјалистичка држава што таа година го изедначи својот бруто национален производ со оној од 1989.¹⁵ Поранешните југословенски републики главно црпеа од нивниот отпор кон интернационализмот (глобализација, космополитизам, југословенство) за да го конструираат својот официјален идентитет и да го реконструираат минатото. Во Хрватска, каде што постоеше силен отпор спрема државата Југославија, одозгора беше наметнат официјален свештенокатолички национален идентитет со вредностите на европските правни држави; од друга страна, српските национално-свесни интелектуалци гледаа на својот идентитет како „комбинација од косовското минато, православната традиција, и европските националистички и либерални вредности“.¹⁶

Тврдењето дека нацијата е во опасност е главен изговор за да се постави или пак да се оправда процесот на растечката национална свест каде мрачните аспекти на минатото се потиснуваат, молкум се премостуваат или се релативизираат. Се негуваат само оние сеќавања што го зајакнуваат националниот идентитет (како на пример величественото империјално минато, страдањата на народот, глорификаци-

to attribute the main source of tension and conflict in the Yugoslav civil war to efforts aimed at de-Bolshevization and re-Bolshevization. The marked anti-communist rhetoric of authoritarian nationalism represents a subsequent conceptual rationalization of its resistance to internationalism and Yugoslav-ism and far less a critique of the state-interventionist or egalitarian component of Socialism. This is corroborated by the fact that, according to indices for 1997, Poland was the only former European socialist country to have equalled that year its 1989 gross national product.¹⁵ Former Yugoslav republics drew mainly upon their resistance to internationalism (globalization, cosmopolitanism, Yugoslavism) to construct their official identity and reconstruct the past. In Croatia, where opposition to a Yugoslav state was strong, an official clerical Catholic national identity incorporating values of the European law-governed state was imposed from above; on the other hand, Serbian nation-conscious intellectuals saw their identity as a “combination of the Kosovo legacy, Orthodox traditions, and European nationalist and liberal values.”¹⁶

The claim that one’s nation is in danger is the main excuse put forward to justify the process of growing national consciousness in which the dark aspects of one’s own past are repressed, passed over in silence or relativized. Only those memories which strengthen one’s national identity are cherished (such as the glorious imperial past, the suffering of one’s people, the glorification of the cult of one’s national leaders and cultural figures, etc.). One

јата на култот на националните лидери и културните фигури, итн.). Од меморијата се бришат погромите и фашизмот на нацијата, нејзината провинцијална уназадност, политичката кусогледост на агресивните шовинистички политичари, итн. Ваквото селективно заборавање го спречува справувањето со минатото и е опасно од повеќе причини. Потиснувањето на мрачната страна на минатото во името на општонационалното помирување и хомогеност не помага во соочувањето со минатото. Негувањето на сеќавањата кои го преувеличуваат националниот идентитет се краткорочни придобивки. Југословенскиот поглед кон историјата заврши, а истото ќе се случи со фазата на ексклузивна поларизација на историографиите во новосоздадените балкански држави. Историчарите мора да ги признаат, а не само да ги оправдаат, невкусните аспекти на идентитетите што ги градат.

Историографски ревизионизам и слеп патриотизам

На сите главни крстосници во историјата, како и во општествената и националната конфронтација, победниците ја симнуваат од власт претходната влада со различни средства (менувајќи ги имињата на градовите и улиците, уривајќи ги старите и поставувајќи нови споменици, одново пишувајќи ги учебниците, итн.) за да го рашират убедувањето дека автентичната историја започнува со нивниот акт на ослободување. Природата на идеолошкиот раскин со минатото е претставена во идеологијата на победниците, како и во општата политичка култура на регионот.

Сè уште е премногу рано да се очекува од академските историографи да се справат со проблеми како што се колективната вина или срам, поради тоа што од сите страни сè уште премногу тврдокорно се верува дека

tries to blot from the memory the pogroms and Fascism of one's nation, its provincial backwardness, the political short-sightedness of one's aggressive chauvinistic policymakers, etc. Such selective forgetfulness prevents one from mastering the past and is dangerous for many reasons. The suppression of the dark side of the past in the name of nationwide reconciliation and homogeneity does not help one to come to terms with the past. The cherishing of memories augmenting the national identity only pays in the short term. Just as the age of a uniform Yugoslav outlook on history is over, so will the phase of exclusive polarization of the historiographies of the newly-created Balkan states come to an end. Historians must be able to acknowledge, not merely justify, the unpalatable aspects of the identities they are building up.

Historiographic Revisionism and Blind Patriotism

After every major turn in history and social and national confrontation the victors dethrone the previous government by various means (by changing the names of towns and streets, pulling down old and erecting new monuments, rewriting textbooks, etc.) in order to spread the belief that authentic history starts with their act of liberation. The character of the ideological break with the past is imparted by the ideology of the winners as well as by the general political culture of the region.

It is still too early to expect of academic historiographers to deal with matters such as collective guilt or shame because the conviction is still strong on all sides that they were in the right in the recent civil war. The majority

токму тие биле во право за време на неодамнешната граѓанска војна. Поголемот дел од српските историчари сè уште не ги надминале вжештените балкански страсти типични за последните години од дваесеттиот век. Наместо да бидат критички настроени кон сопствениот национализам, или пак тој да ги вознемирува, пишуваците на историјата сè уште се слепо „патриотски“ настроени; во нивната работа преовладува тезата дека судбинската невозможност за помирување секогаш ќе остане потенцијален извор на конфликт на Балканот. Наместо да ја признаат и да ја истражат вината на нивните политичари, или колективната затруеност на нивната нација (што го поставува прашањето на колективната вина), тие ги омаловажуваат овие идеи и се стремат да ја прикажат својата нација како жртва. Општествените научници мора да сочувствуваат со жртвите од другите нации, но и да се оградат од „патриотските“ престапници од редовите на сопствената нација. Каков било критички став кон сопственото национално наследство ги загрижува конзервативците кои сметаат дека единствено слепото следење на традицијата и на трајните вредности го подготвува народот за иднината, како и дека критиката на срамните моменти и периоди во минатото е измамничко морализирање. Јавниот интерес на новите генерации не е разубавување на минатото туку конфронтација со темните поглавја од историјата на нацијата, за да се види кои сегменти од традицијата треба да се изменат. Пред нас стојат долги години пред да дознаеме како да ја поднесеме горчливата вистина и да му одолееме на искушението да тврдиме дека нашата нација е секогаш во право, бидејќи секогаш била жртва. Ниту историчарите што сакаат да пишуваат непристрасно, ниту пак народот кој сака да живее во етнички мешана средина ќе успеат во својата цел, доколку не го сторат тоа. Инаку може да останеме со потиснати трауми и повремено да не ги почитуваме нашите не-

of Serb historians too are yet to rise above the heated Balkan passions characteristic of the last years of the twentieth century. Instead of being uneasy and critical of their own nationalism, the writers of history are still blindly “patriotic”; a prominent thesis in their work is that the fateful impossibility of reconciliation will always be a potential source of conflict in the Balkans. Instead of acknowledging and investigating the culpability of their own politicians or the collective intoxication of their own nation (leading to the question of collective guilt), they play this down and seek to project their own nation as victim. Social scientists must have compassion for the victims of other nations as well as dissociate themselves from the “patriotic” offenders from the ranks of their own nation. Any critical attitude to one’s own national heritage is a source of concern to the conservatives who hold that only blind adherence to tradition and solid values render the people fit for the future, as well as that criticizing shameful events and periods from one’s past is recreant moralizing. The public interest of the new generations is not the embellishment of the past but confrontation with the dark chapters from the nation’s history to see which segments of their tradition ought to be changed. There is before us a long period of learning how to bear the unpalatable truth and to resist the temptation that our own nation is always right because it has always been the victim. Neither historians who want to write impartially nor people who want to live in ethnically mixed environments can do so unless they learn this. Otherwise we may end up living with suppressed traumas and occasionally dishonouring our innocent victims, just as the Germans are today encumbered with the memory of their Fascist past. Furthermore, the attitude to responsibility is changing in the world today: the old belief that some gave the orders and that others merely obeyed them is no longer valid and the question of collective support for a hazardous policy is becoming increasingly topical. There is more and more talk of both

вини жртви, исто како што Германците во денешно време се обременети со сеќавањата од фашистичкото минато. Покрај тоа, ставот кон одговорноста денес во светот се менува: старото убедување дека некои наредувале, а други само извршувале веќе не е валиден и прашањето на колективната поддршка за опасните политики станува актуелно. Повеќе се зборува и за индивидуалната и за колективната одговорност, за втората повеќе зборуваат интелектуалците, гласачите, учесниците во масовните митинзи. До кој степен последната граѓанска војна беше војна на лидери и политичка елита, а до кој степен беше војна на народот како доброволен извршител, и на интелектуалците како создавачи на историската свест? Може ли од мрежата на одговорност да се исклучат академиците кои одново го пишуваат минатото со цел да ја хомогенизираат историската свест на нацијата? Со помош на историографијата не можеме да се соочиме со болен и срамен сегмент од нашата историја, т.е. со злосторствата извршени од нашиот народ што ќе нè прогонуваат во следниот век, поради тоа што нејзината главна задача е да оформи колективна свест по пат на селективна реинтерпретација на минатото. Дали конвенционалниот концепт за националниот идентитет во современите историографии на југословенските нации е појдовната точка во расветлувањето на минатото? Колку можат историографиите напишани толку кратко по граѓанската војна всушност да трагаат по постнационален универзален граѓански идентитет како епистемолошка основа на научна објективност? Од сите општествени науки во светот денес, современата германска општествена наука најверојатно се соочува со најголем број проблеми во справувањето со мрачното минато. Во нашиот регион, конституционалниот патриотизам е опасна утопија, додека новото ревизионистичко движење кон десницата (од историографијата до новите споменици) потсетува на ставовите на деветнаесеттиот

individual and collective responsibility, the latter on the part of intellectuals, voters, participants in mass rallies. To what extent was the recent civil war a war of leaders and political elite, and to what extent of the people as voluntary executors and of intellectuals as the creators of historical consciousness? Can one exempt from the network of responsibility the academicians who rewrite the past in order to homogenize the nation's historical consciousness? We cannot confront a painful and embarrassing segment of our history, that is, the crimes committed by our own people which will haunt us into the next century, with the help of historiography, because its main task is to shape the collective consciousness by selective reinterpretation of the past. Is the conventional notion of national identity in modern historiographies of Yugoslav nations the only starting-point for illuminating the past? How fit are historiographies written so soon after a civil war to search for a post-national universal civil identity as the epistemological basis of scientific impartiality? Of all social sciences in the world today, modern German social science perhaps faces the most problems in confronting the dark past. In our regions constitutional patriotism is a dangerous utopia, while the new revisionist swing to the right (from historiography to the new monuments) brings back to mind nineteenth-century attitudes. There is no criticism of one's own chauvinism; the new monuments are erected to shame the victims and not the perpetrators of the crime; and the politicians in office – yesterday's hazard-loving liberators – are exonerated by vengeful public journalists and history writers.

век. Не постои критика за сопствениот шовинизам; новите споменици се креваат за да ги осрамотат жртвите, а не сторителите на злоделата; а политичарите на власт – вчерашните ослободители што ја љубеа опасноста – се ослободуваат од вина од страна на одмаздољубивите новинари и пишувачи на историјата.

Целиот ревизионизам се базира на селективно заборавање. Поради тоа што ревизионизмот во основа е реинтерпретација на минатото, т.е. прилагодување на историската слика кон потребите на оние на власт или на несигурната јавност, тој не помага во справувањето со минатото, т.е. во потиснувањето на стимулансите коишто ги поттикнуваат ирационалните конфликти. Реинтерпретацијата не помага во соочувањето со минатото: наместо да се прикажуваме како жртви и да си ја именуваме сопствената агресија како оправдана одбрана (сите националисти ги сметаат војните започнати од нивната нација како ослободителни војни), треба да го поставиме прашањето за личната, групната и колективната одговорност на нашата нација во катастрофалната воена политика. Овој текст го поцртува обичајот да се пренебрегнат срамните епизоди од минатото на сопствената нација со цел да се одредат можните конфликти во меморијата на следните генерации, а во исто време претпоставува каде ќе се расплине синтезата на историчарите од 21. век, кои, да се надеваме, нема да бидат толку идеолошки обременети како нивните колеги од дваесеттиот век. Со други зборови, постои надеж да се види помалку ексклузивна левица, која, како по правило, се претвора во исто толку ексклузивно антикомунистичко и антитоталитаристичко движење, најчесто преку сиров шовинистички „патриотизам“. Брзите реставрациски промени во историската свест, истакнати овде, ја претставуваат силата во континуитетот на бавно менувачките длабоки структури на еден исто-

All revisionism rests on selective forgetfulness. Because revisionism is basically reinterpretation of the past, that is, adaptation of the historical picture to the needs of those in power or of a wavering public, it does not help one to master his past, that is, to suppress the stimuli which gave rise to irrational conflicts. One cannot master the past by reinterpreting it: instead of portraying oneself as victim and calling one's own aggression legitimate defence (all nationalists regard the wars waged by their nation as wars of liberation), one must raise the question of the personal, group and collective responsibility of one's own nation for a disastrous policy and war. This paper highlights the practice of passing over the inglorious episodes from the past of one's own nation in order to identify the possible conflicts of memory in the succeeding generations, as well as to suggest where the syntheses of twenty-first century historians, who will hopefully not be as ideologically encumbered as their twentieth-century colleagues, will diverge. In other words, one hopes to see less of exclusive left-wingery which, as a rule, turns into equally exclusive anti-Communism and anti-totalitarianism most frequently through rabid chauvinist "patriotism". The swift restorative changes in historical consciousness identified here manifest the strength of the continuity of the slow-changing deep structures of a historical trend that persist in spite of the major upheavals in the twentieth century.

риски тренд кој опстојува и покрај големите метежи на дваесеттиот век.

Превод од англиски јазик: Румена Бужаровска

Белешки

1. Michael Urban, "The politics of Identity in Russia's Postcommunist Transition," in *Slavic Review* 53, No. 3 (1994).
2. William Totok, "Der revisionistische Diskurs," in *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 10, No. 1. (1999): 45–67.
3. Ibid., 57.
4. Leon, Volovici, "Antisemitismus im postkommunistischen Osteuropa: Rand- oder Zentralproblem?" in *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 10, No. 1, (1998): 13; Karl-Heinz Roth, "Revisionistische Tendenzen in der historischen Forschung über den deutschen Faschismus," in J. Klotz, U. Schneider (Hg.) *Die selbstbewusste Nation und ihr Geschichtsbild – Geschichtslegenden der Neuen Rechten* (Köln: Papy Rossa, 1997): 36.
5. Attila, Schauschitz, "Ungarn – Ein Land ohne Vergangenheit: Zur Geschichte der Durchleuchtung und der Aktenveröffentlichungen in Ungarn," in *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 8, No. 1a (1996): 33.
6. Christopher, Reinprecht, "Social Memory in the Transformational Process of East-Central Europe," *Anthropology of East Europe Review*, 12, No. 2 (1994).
7. Ibid.

Notes:

1. Michael Urban, "The politics of Identity in Russia's Postcommunist Transition," in *Slavic Review* 53, No. 3 (1994).
2. William Totok, "Der revisionistische Diskurs," in *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 10, No. 1. (1999): 45–67.
3. Ibid., 57.
4. Leon, Volovici, "Antisemitismus im postkommunistischen Osteuropa: Rand- oder Zentralproblem?" in *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 10, No. 1, (1998): 13; Karl-Heinz Roth, "Revisionistische Tendenzen in der historischen Forschung über den deutschen Faschismus," in J. Klotz, U. Schneider (Hg.) *Die selbstbewusste Nation und ihr Geschichtsbild – Geschichtslegenden der Neuen Rechten* (Köln: Papy Rossa, 1997): 36.
5. Attila, Schauschitz, "Ungarn – Ein Land ohne Vergangenheit: Zur Geschichte der Durchleuchtung und der Aktenveröffentlichungen in Ungarn," in *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 8, No. 1a (1996): 33.
6. Christopher, Reinprecht, "Social Memory in the Transformational Process of East-Central Europe," *Anthropology of East Europe Review*, 12, No. 2 (1994).
7. Ibid.
8. Detlef, Stein, (1996), "Die Diskussion über die Dossierfrage der VI Abteilung der Staatssicherheit (DS) in Bulgari-

8. Detlef, Stein, (1996), "Die Diskussion über die Dossierfrage der VI Abteilung der Staatssicherheit (DS) in Bulgarien 1990–96," in *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 8, No. 1a (1996): 26–27.
9. Reinprecht.
10. Ibid.
11. V. Ilić, *Prevladavanje prošlosti u Vojvodini* (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka, 2002): 118–119.
12. Wolfgang, Hoepken, "War, memory and Education in a Fragmented Society: The case of Yugoslavia," in *East European Politics and Societies* 13, No. 1 (1999): 191.
13. W. Hoepken, 220–222; Todor Kuljić, "Zum Stand der historischen Aufarbeitung des jugoslawischen Sozialismus," in *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung*, (Berlin, Aufbau-Verlag, 2002): 302.
14. T. Kuljić, "Anti-antifašizam u svetu i Srbiji", во *Gordogan*, 20, No. 1 (2003): 131.
15. Winfried, Thaa, Interesse und Identität in der Transformationsprozessen Ostmitteleuropas," *Berliner Debate*, 10, No. 1 (1999): 14.
16. Vladimir Ilić, "Oblici kritike socijalizma," (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka Žarko Zrenjanin, 1998): 348.
- en 1990–96," in *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 8, No. 1a (1996): 26–27.
9. Reinprecht.
10. Ibid.
11. V. Ilić, *Prevladavanje prošlosti u Vojvodini* (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka, 2002): 118–119.
12. Wolfgang, Hoepken, "War, memory and Education in a Fragmented Society: The case of Yugoslavia," in *East European Politics and Societies* 13, No. 1 (1999): 191.
13. W. Hoepken, 220–222; Todor Kuljić, "Zum Stand der historischen Aufarbeitung des jugoslawischen Sozialismus," in *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung*, (Berlin, Aufbau-Verlag, 2002): 302.
14. T. Kuljić, "Anti-antifašizam u svetu i Srbiji," in *Gordogan*, 20, No. 1 (2003): 131.
15. Winfried, Thaa, Interesse und Identität in der Transformationsprozessen Ostmitteleuropas," *Berliner Debate*, 10, No. 1 (1999): 14.
16. Vladimir Ilić, "Oblici kritike socijalizma," (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka Žarko Zrenjanin, 1998): 348.

Библиографија:

- Hoepken, Wolfgang. "War, memory and Education in a Fragmented Society: The case of Yugoslavia." *East European Politics and Societies* 13, No.1 (1999): 190–228.
- Ilić, Vladimir. *Oblici kritike socijalizma* (Forms of the Critique of Socialism), Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka Žarko Zrenjanin, 1998.

References:

- Hoepken, Wolfgang. "War, memory and Education in a Fragmented Society: The case of Yugoslavia." *East European Politics and Societies* 13, No.1 (1999): 190–228.
- Ilić, Vladimir. *Oblici kritike socijalizma* (Forms of the Critique of Socialism), Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka Žarko Zrenjanin, 1998.
- Ilić, V., *Prevladavanje prošlosti u Vojvodini* (Mastering the past in Vojvodina), Zrenjanin: Gradska narodna bib-

- Ilić, V., *Prevladavanje prošlosti u Vojvodini* (Mastering the past in Vojvodina), Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka, 2002.
- Kuljić, Todor. "Zum Stand der historischen Aufarbeitung des jugoslawischen Sozialismus" (The view of socialist past in the nationalistic and antitotalitarian serbian historiography). *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung*, Berlin: Aufbau-Verlag, 2002, 299–318.
- _____. "Anti-antifašizam u svetu i Srbiji" (Anti-antifascism in Serbia and in the world), *Gordogan* 20, No.1 (2003), 129–134.
- Reinprecht, Christopher. "Social Memory in the Transformational Process of East-Central Europe." *Anthropology of East Europe Review*, 12. No. 2 (1994). Available at: www.condor.depaul.edu/~rrotenbe/aeer12_2/reinph1.html
- Roth, Karl-Heinz. "Revisionistische Tendenzen in der historischen Forschung über den deutschen Faschismus" (The revisionistic Tendency in historical researches of the german Fascism). In J. Klotz, U. Schneider (Hg.), *Die selbstbewusste Nation und ihr Geschichtsbild – Geschichtslegenden der Neuen Rechten* (Köln: Papy Rossa 1997): 31–65.
- Schauschitz, Attila. "Ungarn – Ein Land ohne Vergangenheit: Zur Geschichte der 'Durchleuchtung' und der Aktenveröffentlichungen in Ungarn" (Hungary – The land without past). *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 8, No.1a (1996): 32–38.
- Stein, Detlef. "Die Diskussion über die Dossierfrage der VI Abteilung der Staatssicherheit (DS) in Bulgarien 1990–96" (The Debates about Dossiers in Bulgaria). *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 8, No. 1a (1996): 25–32.
- Thaa, Winfried. "Interesse und Identität in der Transformationsprozessen Ostmitteleuropas" (The Interests and Identities in transformations process of East and Middle Europe), *Berliner Debate*, 10, No. 1 (1999):14–30.
- Totok, William. "Der revisionistische Diskurs" (The revisionistic Dispute). *Halbjahresschrift für südeuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 10 H.1 (1999): 45–67.
- Urban, Michael. "The politics of Identity in Russia's Postcommunist Transition." *Slavic review* 53, No. 3 (1994).
- lioteka, 2002.
- Kuljić, Todor. "Zum Stand der historischen Aufarbeitung des jugoslawischen Sozialismus" (The view of socialist past in the nationalistic and antitotalitarian serbian historiography). *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung*, Berlin: Aufbau-Verlag, 2002, 299–318.
- _____. "Anti-antifašizam u svetu i Srbiji" (Anti-antifascism in Serbia and in the world), *Gordogan* 20, No.1 (2003), 129–134.
- Reinprecht, Christopher. "Social Memory in the Transformational Process of East-Central Europe." *Anthropology of East Europe Review*, 12. No. 2 (1994). Available at: www.condor.depaul.edu/~rrotenbe/aeer12_2/reinph1.html
- Roth, Karl-Heinz. "Revisionistische Tendenzen in der historischen Forschung über den deutschen Faschismus" (The revisionistic Tendency in historical researches of the german Fascism). In J. Klotz, U. Schneider (Hg.), *Die selbstbewusste Nation und ihr Geschichtsbild – Geschichtslegenden der Neuen Rechten* (Köln: Papy Rossa 1997): 31–65.
- Schauschitz, Attila. "Ungarn – Ein Land ohne Vergangenheit: Zur Geschichte der 'Durchleuchtung' und der Aktenveröffentlichungen in Ungarn" (Hungary – The land without past). *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 8, No.1a (1996): 32–38.
- Stein, Detlef. "Die Diskussion über die Dossierfrage der VI Abteilung der Staatssicherheit (DS) in Bulgarien 1990–96" (The Debates about Dossiers in Bulgaria). *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 8, No. 1a (1996): 25–32.
- Thaa, Winfried. "Interesse und Identität in der Transformationsprozessen Ostmitteleuropas" (The Interests and Identities in transformations process of East and Middle Europe), *Berliner Debate*, 10, No. 1 (1999):14–30.
- Totok, William. "Der revisionistische Diskurs" (The revisionistic Dispute). *Halbjahresschrift für südeuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 10 H.1 (1999): 45–67.
- Urban, Michael. "The politics of Identity in Russia's Postcommunist Transition." *Slavic review* 53, No. 3 (1994).

Urban, Michael. "The politics of Identity in Russia's Postcommunist Transition." *Slavic review* 53, No. 3 (1994).

Volovici, Leon. "Antisemitismus im postkommunistischen Osteuropa: Rand-oder Zentralproblem?" (Antisemitism in postcommunist East Europe). *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 10, No. 1 (1998): 7–23.

Volovici, Leon. "Antisemitismus im postkommunistischen Osteuropa: Rand-oder Zentralproblem?" (Antisemitism in postcommunist East Europe). *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 10, No. 1 (1998): 7–23.